

Pe coperta I, ilustrație de Elena Golub

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KHOURY-GHATA, VĒNUS

Allumer sa lampe vole un morceau à la nuit

= *Aprinzi lampa și o bucată de noapte zboară*/ Vénus Khoury-Ghata ; anthologie bilingue de poèmes traduits et présentés par Denisa Crăciun/antologie bilingvă de poeme traduse și prezentate de Denisa Crăciun. - Iași : Timpul, 2022

ISBN 978-973-612-971-1

I. Lesenciuc, A. (pref.)

821.133.1

© Vénus Khoury-Ghata

VĒNUS KHOURY-GHATA

Aprinzi lampa și o bucată de noapte zboară

Allumer sa lampe vole un morceau à la nuit

Antologie bilingvă de poeme
traduse și prezentate de **DENISA CRĂCIUN**
Cuvânt înainte: **ADRIAN LESENCIUC**

Anthologie bilingue de poèmes
traduits et présentés par **DENISA CRACIUN**
Avant-propos: **ADRIAN LESENCIUC**

TIMPUL
Iași, 2022

Fluviul, poeme, urmat de *Despre singurul fapt de a exista*, împreună cu Paul Chanel Malenfant, Editura Trait d'Union, 2000.

Varianta păsărilor, poemes ilustrate de Veličković, Editura François Jannaud, 2000.

Compassiunea pietrelor, poeme, Editura La Différence, 2001.

Zarife nebuna, nuvele, Editura François Jannaud, 2001.

Privilegiul morților, roman, Editura Balland, 2001.

Călugărul, Otomanul și Nevasta marelui argintar, roman, Actes Sud, 2003.

Care e noaptea dintre nopți, poeme, Editura Mercure de France, 2004.

Șase poeme nomade, cu Diane de Bournazel, Editura Al Manar, 2005.

Casa cu urzici, roman, Editura Actes Sud, 2006.

Stelă pentru cel absent, poeme, împreună cu Alain Gorius, prefață de Salah Stétié, Editura Al Manar, 2006.

Șapte pietre pentru femeia adulteră, roman, Mercure de France, 2007.

Cei întunecați, poeme, Mercure de France, 2008.

La ce servește zăpada?, poemes pentru copii, Le Cherche Midi, 2009.

Strigoaica, roman, Editura Écriture, 2009.

Fata care mergea în deșert, roman, Editura Mercure de France, 2010.

Unde se duc arborii?, poemes, Editura Mercure de France, 2011.

Poștașul din Abruzzes, roman, Editura Mercure de France, 2012.

Logodnica era pe spinarea măgarului, roman, Mercure de France, 2013.

Doamna din Syros, poeme, Editura Invenit, 2013.

Cartea rugăminților, poeme, Editura Mercure de France, 2015.

Femeia care nu știa să-și păstreze bărbații, roman, Editura Mercure de France, 2015.

Cuvintele erau lupi, poeme, Editura Gallimard, 2016.

Romanul Asiei Bibi, Editura du Cerf, 2016.

Ultimele zile ale lui Mandelstam, roman, Editura Mercure de France, 2016.

Adio femeii roșii, roman, Editura Mercure de France, 2017.

Oamenii apei, poeme, Editura Mercure de France, 2018.

Marina Tsvetaïéva, să mori la Elabouga, roman, Editura Mercure de France, 2019.

Jalbă către întunecime, poeme, Editura Mercure de France, 2020.

Ce rămâne din oameni, roman, Editura Actes Sud, 2021.

CUPRINS

Cuvânt înainte | 5

*Vénus Khoury-Ghata: O poetică a elementarului
sau Epifania Realului* | 11

OAMENII APEI | 31

CARE E NOAPTEA DINTRE NOPTI | 95

CEI ÎNTUNECAȚI | 131

UNDE SE DUC ARBORII? | 137

CARTEA RUGĂMINȚILOR | 173

JALBĂ CĂTRE ÎNTUNECIME | 229

Opere | 249

SOMMAIRE

Avant-propos | 8

*Vénus Khoury-Ghata, une poétique de l'élémentaire
ou l'épiphanie du Réel* | 21

GENS DE L'EAU | 31

QUELLE EST LA NUIT PARMIS LES NUITS | 95

LES OBSCURCIS | 131

OÙ VONT LES ARBRES ? | 137

LE LIVRE DES SUPPLIQUES | 173

DEMANDE À L'OBSCURITÉ | 229

Œuvres | 247

dans la beauté et la puissance du flux lyrique: «Comment pleurer dans une langue qui n'est plus la tienne/quel nom donner aux murs non imprégnés de ta sueur».

Par sa poésie, Vénus Khoury-Ghata allume une lampe avec laquelle elle peut marcher même dans le brouillard, en apparence lumineux, du jour: parce que «la mort» est «plus longue au début / elle allume sa lanterne en plein jour», vers les ténèbres de la désacralisation, de la déshumanisation, apportant non seulement la lumière du savoir - sa poésie est au service de la connaissance d'une vérité culturelle, intangible autrement -, mais aussi, la lumière de l'humanité. De même, une lampe, qui chasse les voiles de brouillard, est allumée par Denisa Craciun, la traductrice et la réalisatrice de cette anthologie; en confluence avec la beauté de la langue roumaine, elle rehausse encore davantage la beauté de la poésie de Vénus Khoury-Ghata.

ADRIAN LESENCIUC

Vénus Khoury-Ghata, o poetică a elementarului sau epifania Realului

Poetă și romancieră franceză de origine libaneză, Vénus Khoury-Ghata este autoarea unei opere importante, recompensată cu numeroase distincții literare. Dintre premiile acordate pentru ansamblul operei sale poetice amintim: Marele Premiu al Societății Oamenilor de Litere (1993), Marele Premiu al Academiei Franceze (2009) și Premiul Goncourt (2011).

Vénus Khoury-Ghata se naște la Bécharé, pe 23 decembrie 1937, într-o familie creștină modestă. Tatăl ei își făcuse studiile într-o mănăstire de călugări, însă abandonase viața monastică și devenise militar după ce, timp de câțiva ani, lucrase ca interpret la Înaltul Comisariat. El le transmite limba franceză copiilor. Vénus a avut un frate și două surori; una dintre ele, May Ménassa, a fost jurnalistă și scriitoare de limbă arabă, foarte cunoscută și apreciată în Liban, unde a trăit până în 2019. Asistentă medicală fără prea multă instruire, mama sa venea, ca și marele poet și pictor Khalil Gibran (1883-1931), din Bécharé, sat situat în munți, în nordul țării, unde cei patru copii își petrec vacanțele de vară.

Victor, fratele mai mare, pleacă în Franța pentru a se face cunoscut ca poet; se întoarce după doi ani, fără să-și fi găsit un editor, emancipat, dar și dependent de droguri. Considerându-l nebun, tatăl, extrem de rigid, îl internează într-un azil psihiatric. Este supus unui tratament radical de lobotomizare și

rămâne închis acolo timp de 20 de ani, până la moarte. Vénus scrie primul poem chiar în noaptea în care fratele ei este luat cu forța și internat, scrisul devine pentru ea datoria de a împlini destinul acestuia.

Contextul familial tensionat generat de capul familiei îi produce multă suferință. Pentru a evada Vénus se căsătorește la vârsta de 22 de ani cu un arhitect înstărit și mult mai în vârstă decât ea. Acesta nu îi înțelege activitatea literară, iar ea este nefericită.

Dăruită cu o frumusețe aparte, este aleasă în 1959 Miss Beirut.

În anii 1960, după studii filologice la Universitatea din Beirut, exersează profesia de jurnalist și publică primele volume de poezie *Chipuri neterminate* (Beirut, 1966) și *Pământuri stătătoare* (Editura Seghers, Paris, 1968).

În 1971 îi este publicat la editura Du Rocher primul roman, *Inadaptatii*. Tot în acest an divorțează de primul soț cu care a avut trei copii. Un an mai târziu, în 1972, se căsătorește cu omul de știință francez Jean Ghata, specialist în ritmurile biologice. Vénus Khoury-Ghata se stabilește în 1973 la Paris și de atunci scrie numai în limba franceză. Fiica lor Yasmine Ghata vine pe lume în 1975, odată cu izbucnirea războiului civil din Liban. În prezent ea este romancieră de succes. În timpul războiului, ce a devastat această țară timp de cincisprezece ani, și a făcut peste o sută de mii de victime, cei trei copii din prima căsătorie vin să trăiască împreună cu mama timp de câțiva ani în Franța, apoi se reîntorc la tatăl lor, în patria natală.

La Paris, Vénus colaborează la prestigioasa revistă literară *Europe*, condusă pe vremea aceea de Louis Aragon. În 1981, la mai puțin de zece ani de căsătorie cu Jean Ghata, Vénus rămâne văduvă. Are doar 44 de ani, iar comitetul de redacție de la *Europe*, împreună cu cercul personalităților culturale reunite în

jurul revistei, devine acum mica ei „familie“. Dintre aceștia îi amintim pe scriitorii Alain Bosquet, Robert Sabatier, Jean Orizet și pe celebrul pictor suprarealist Roberto Matta, care îi ilustrează două volume de poezie. Traduce în franceză scriitori arabi contemporani. Prin activitatea ei de traducătoare, rămâne fidelă culturii din care provine. Jean-Max Tixier o plasează pe Vénus, împreună cu Adonis și Salah Stétié, în acea „categorie de scriitori a căror voce stabilește punți între două culturi, două limbi, două tradiții“ (articolul „Vénus dincolo de obscur“, în revista *Autre Sud*, nr. 19, decembrie 2002, p.7).

Poetă, romancieră, traducătoare, critic literar, Vénus Khoury-Ghata creează o operă literară solidă de peste treizeci de volume de poezie și aproape tot atâtea romane. Este una dintre cele mai importante figuri ale literaturii francofone contemporane. Opera ei este tradusă în 20 de limbi și face obiectul de studiu a numeroase colocvii universitare și teze de doctorat. Din 2014, un premiu pentru poezie îi poartă numele.

Preponderent autobiografică, telurică, lirică, dar cu puternice accente suprarealiste, poezia lui Vénus Khoury-Ghata creează un spațiu primordial, caracterizat de întoarcerea la arhetipuri, la elemente arhaice, la origini. Această poetică a elementarului și a primordialității este un fundament al cuvântului ei poetic și este regăsită în toate volumele sale.

În *Cei întunecați*, sunt evocați anii copilăriei petrecuți în satul din nordul muntos al Libanului, unde lupii și mai ales poveștile despre lupi, făceau parte din viața de zi cu zi și unde morții, „îngropați în spatele cascadei“, continuă să existe ca într-un univers paralel. Însă nu numai la lupii din Bécharé face referire titlul cărții, ci și la cuvintele limbii franceze, care în exil, devin lupi: „Cuvintele spune ea erau lupi“, este primul vers al unui poem din acest volum, iar „lupii nu cunoșteau Orientul“ este versul final. Remarcabilă aici este, nu atât dificultatea,

apăsarea traiului în exil, ci detașarea de emoții, precum și observația autoscopică atunci când instanța poetică afirmă „Cuvintele spune ea erau lupi” sau „Cuvintele spune ea sunt ca ploaia toată lumea / știe a le născoci”. Evident, nu toată lumea inventează cuvinte, ori, altfel spus, folosește limbajul poetic, considerat de scriitoare o limbă în sine, vorbită și cunoscută de aceia ce și-au regăsit fondul etern al ființei și umanității lor.

Din registrul elementarului și al teluricului face parte și mirosul, simț foarte prezent în poezia sa : „Miros de turbă și de vânat pe degetele celui ce plouă / dragostea în orice anotimp” (în volumul *Oamenii apei*); „Același miros al cenușii din vatră și-al rochiei agățate-n cui”; „Ceafa copilului miroase a pasăre”; „Mirosul celei dintâi zăpezi ștergea gardul”; Miros dulceag de arbori fără nume și de sudoare de scoarță” (în volumul *Unde se duc arborii*). De manieră mai puțin directă, simțul olfactiv, aflat în corespondență subtilă cu elementul pământ, este prezent și în versuri precum cele extrase din *Oamenii apei*: „spălatul penelor pătate de sânge îi ocupă mâinile”; „i-a deschis ușa zmeului, dar duhoarea i-a alungat-o cu pietre”; „pământul nu e pământ decât prin întinare / gata să-l urmeze pe cel ce-i va da să bea propria sudoare”; „rășina spune el nu e nici sămânță nici sânge ci sudoarea arborelui / îndărătnic”. Mirosul de sânge, pene și sudoare este sugerat în strofa următoare: „vânătorul plecat odată cu toamna / împrăștia sânge și pene când masa o lovea cu pumnul / va fi nevoie de șapte căldări pentru a-i fierbe sudoarea / șapte tăciuni incandescenti pentru a-i reîncălzi tolba” (tot din volumul citat anterior). Alte mirosuri: „iarba dracului îndărătul ușii miros de chibrituri”; „au dus-o pe umeri cu miasme de cafea / și de cardamon prizat de îngeri” (în poemul dedicat lui Andrei Makine); vulpile recunosc luna „după miros” (în poemul scris pentru Elizabeth Grate): „Luna spunea

ea era mai lună pe vremea când trăia / Vulpile ce o recunoșteau după miros își conteneau / chibriturile”.

Prin poezie, Vénus efectuează un *travail sur la langue*, o activitate lingvistică și meditativă care are, ca și aprinderea lămpii, rolul de a îndepărta întunecimea cotidianului nostru pentru a avea acces la esențe și a trezi astfel în noi omul, care trăia altădată în simbioză și dialog permanent cu elementele constituente ale cosmosului: pământ, apă, foc, aer, spațiu, orizont, soare, lună, arbore, pasăre, zăpadă etc. Elementarul aduce poeziei forță și reface legăturile întrerupte cu natura. Remarcăm în poemele sale întovărășirea omului cu natura, dar și fuziunea lui cu anumite părți ale naturii înconjurătoare, astfel avem omul-arbore, omul-fluviu, dar și personificarea vântului (la moartea căruia „nu venise multă lume”), a copacilor (căroră li se întâmplă, ca și oamenilor, să fie bolnavi : „compresă umedă pe fruntea arborelui bolnav”; sau să moară: „ultimele umbre ale zilei scrijelesc un cerc de netrecut / în jurul trunchiului toropit de febră / să țesi un lițoliu destul de încăpător pentru ramurile nedespărțite / de vânt e de pe acum o necesitate grabnică / chiar dacă moartea e urmată de vindecare”) sau umanizarea câinilor și a focului („Ca să fii cioban trebuie să ai sânge de lup /... să înveți câinii să facă adunări / și focul să nu sforăie în prezența oaspeților”). Într-unul din poemefuziunea cu arborele merge până la a face din el contrapartea masculină a femeii, fiind înzestrat cu darul procreației: „Când iarna își va fi stors ultimul nor / Te vom regăsi pe același prag chemându-ți copiii / pe care i-ai avut cu un smochin în trecere cu picioare / cornoase” (poemul dedicat lui André Brincourt). Regăsim imaginea arborelui călător, sau aflat „în trecere”, mai întâi într-un poem care începe cu versul „Fraternizăm cu un copac călător” și apoi într-un alt poem unde omul și arborele sunt tovarăși de drum: „ omul și arborele cățarat în capul lui nu vor

trece dincolo / de coaja ta“ (ambele poeme aparținând aceluiași volum). Avem aici doi călători, unul uman și celălalt vegetal precum și un arbore feminin. Arborele este acceptat și integrat în familie: „Eram șapte pe vremuri de vehemență și de / promiscuitate / Cinci copii și doi platani cu brațe scurtate“. Pentru ca umanizarea arborelui să fie perfectă, seva lui se face sânge „alb“: „Cel care intră prin efracție în grădina bolnavă face să curgă / sângele alb al mesteacănului“ (*Cartea rugămintilor*). În poezia lui Vénus, arborii nu sunt numai călători singuratici ori călăuziți de oameni, ci călătoresc și în grupuri masive. Așa cum vedem din poemul de mai jos, care face parte tot din *Cartea rugămintilor*, o întregă pădure se pune în mișcare: „În așternut întoarce-te pe partea cealaltă să-ți schimbi visul când o pădure / ți se apropie de pat / Potcoava de pe ușă te apără de alunecările negurii / și a bufnițelor / Aprinde o lumânare pentru fiecare deget al tău / Lasă ceara să curgă până în pântecul pământului pângărit / arborii pleca-vor iar cu coada-ntră picioare / precum câinii“. Asemănător unui descântec de protecție, prin elementele magice care apar aici, potcoava și cele zece lumânări aprinse pentru fiecare deget, acest scurt poem ne înfățișează arborele ca forță fecundatoare, invadatoare, nedorită. Mircea Eliade considera că arborele găzduiește sursa vieții, în forma ei latentă, virtuală, de germene și de sămânță. Devenit pădure prin multiplicarea la infinit, el dobândește puterea demiurgică a lui Zeus, care se metamorfozează în taur alb pentru a o seduce pe tânăra prințesă Europa. La acest fel de protecție se referă poemul scriitoarei de sorginte libaneză și mediteraneeană. Ritualul ofrandei de lumină este o practică magică și spirituală folosită de obicei în scopuri de vindecare sau, în cazul morților pentru ghidarea sufletelor lor spre lumina divină, necreată. În poemul lui Vénus, ofranda de lumină are rolul să alunge ființele malefice din vis, care iau forma unei

păduri nefaste. Prin consacarea flăcării sale, focul, devine sacru și face să dispară tenebrele.

Arborele simbolizează de asemenea creșterea copiilor și procesul de individualizare: „scoarța ne creștea“, spune autoarea cărții *Unde se duc arborii?*, închinată memoriei Libanului de dinaintea războiului civil care a decimat pădurile. Ajunsă la maturitate, vocea poetei declamă „salcia nu plânge decât în franceză și doar toamna“. Într-adevăr, Vénus Khoury-Ghata ne demonstrează că arta scrisului, în poezie și în roman, este o modalitate eficientă de a sublima și a transcende tragismul, dramele personale. Maestră, inițiatore, ea își asumă să vorbească de ororile din viața ei în scopul de a ne arăta că este posibil să treci dincolo de *lanțurile* emoției și să vorbești despre ele, ca despre niște întâmplări menite nu să ne doboare, ci să ne consolideze: „Șterge locul inimii / păstrează-i partea din dos cu golurile de muțenie și de neînțelegere“, ne sfătuiește ea în versul unui poem din *Oamenii apei*. Strigătul ei se numește destin asumat, de aceea poezia sa nu este o simplă *broderie* de cuvinte, ea este o *urgență* a oricărui om care simte, ca și Hölderlin, nevoia de a „locui în mod poetic pământul“. Poezia lui Vénus este un strigăt de foc, rar întâlnit în poezia contemporană. Apariția reiterată a arborelui în poemele sale are puterea să redea viața și virginitatea pădurilor, atât de expuse traumelor și violențelor unei „civilizații“ exterminatoare prin nenumărate căi, precum războiul - așa cum am văzut deja în cazul Libanului - și defrișările datorate industrializării excesive. Poezia ei nu vorbește despre găsirea Pietrei filosofale, ci despre acel Real simplu, familiar, dar și neașteptat de misterios, al unei lumi arhaice, ancestrale, în care nu exista deosebire între cuvinte și pietre, între lupi și cărți: „mama care spăla lupi și cărți în aceeași apă nu deosebea / un cuvânt de o piatră“ (*Unde se duc arborii?*). În acea lume, actul rostirii cuvintelor cu voce tare nu

se deosebește de actul rostirii lor mentale: „pe atunci cuvântul și muțenia aveau același sunet“, ne asigură versul unui poem inedit. O lume, deci, în care *terțul inclus* eliberează formele din corsetul logicii duale, pentru a lăsa loc manifestării epifaniei Realului. Folosim aici termenul de epifanie, însă fără referire la mistică, la *teologia negativă*. În cazul poeziei lui Vénus, epifania se referă la o viziune transfigurată a materiei aflate sub incidența luminii, a naturaleței, a simplității. Și mai precis, este vorba de o priză de conștiință a oamenilor cu privire la locuirea într-un Cosmos viu, în continuă regenerare. Poemele din *Oamenii apei* sunt pe deplin de grăitoare în acest sens.

Dintre elementele structurante ale limbajului său poetic, focul ni se pare ca fiind extrem de important. Observăm în poemele lui Vénus tendința saturniană de a hermetiza, de a încifra anumite mesaje, așa cum este cazul în versul „Aprinzi lampa și zboară o bucată de noapte“, pe care l-am ales ca titlu pentru Antologie. Deoarece verbul *voler* mai înseamnă și „a fura“, acest vers poate fi tradus și „Aprinzi lampa și furi o bucată de noapte“. Oricum l-am traduce își păstrează frumusețea, prospețimea și originalitatea. Ceea ce contează cel mai mult aici este simbolismul aprinderii lămpii, care este legat de emanarea luminii. Distrugător, în cazul faimoaselor păduri de cedri arse în războiul civil, focul apare în lumea *Oamenilor apei* ca simbol al regenerării și al emanației energetice: „oamenii apei la bătrânețe / îngăduie să fie cățarați de lăstari / drumul va pleca fără ei / focul lor se va întrema singur“. Ce vor să transmită aceste patru versuri? „Focul“ din corpul fizic nu este singurul care emite lumină sau căldură. Ca și în tradiția cabalistică unde există ideea că după moarte și deci după disoluția corpului fizic, gândirea, iluminarea spirituală sau chiar conștiința animală pot radia lumină, în poemul acesta remarcăm perenitatea focului subtil al ființelor înțelepte, numite „bătrâni ai bătrâneții“. După

moarte, focul oamenilor apei „se va întrema singur“, adică va continua să lumineze și să ghideze tinerii „lăstari“. *Senex Saturn*, interpretat de C. G. Jung ca simbol al reflecției și înțelepciunii, îl însoțește pe copilul divin, *puer aeternus*, mesager al renașterii spirituale. Ca și el, aceste figuri arhetipale, care sunt „bătrânii bătrâneții“, au o misiune de transmițători ai cunoașterii, de maeștri iluminatori ai căii oamenilor tineri. Prin urmare, rolul lor este de a „aprinde lampa“ conștiinței și astfel de a face să „zboare“, bucată după bucată, întunericul, amorteala, somnolența, care sunt atribute ale „noptii“.

Femeile oamenilor apei poartă „focul legat la brâu“, ceea ce este semn de mare vitalitate, de curaj și de forță magică asupra lumii înconjurătoare. „Nevestele din neamul oamenilor apei dau să mănânce din palmă / tigrului“ și gravează „chipul defunctului soț“ pe spatele pietrelor pentru ca el să fie protejat de „ierburi vorace“. Prin puterea „focului legat la brâu“ ele dobândesc discernământ și înfruntă moartea: „pentru că moartea e mai lungă la început / ea își aprinde lampa în miezul zilei / face să rănească liniștea cu mătura ei / cocoșează spinarea morții / și-o îngenunchează // cu focul legat la brâu / fugărește noaptea hoața aparentelor / de la cel pus la uscat între două pietre cere oglinda ce i-ar / reflecta chipul“.

Ca și Diogene, femeia din neamul oamenilor apei „își aprinde lampa în miezul zilei“, după care răpune moartea cu mătura. Nici noaptea, ce simbolizează absența luminii și ignoranța, nu scapă, ea fiind fugărită de femeia *înarmată* cu focul la brâu și în final alungată. După învingerea morții și alungarea noptii, ea cere de la soțul decedat o oglindă. Schițată la Platon și Plotin, tema sufletului ca oglindă este amplu tratată de Sfântul Atanasie cel Mare și Grigorie de Nyssa. În poem sufletul soțului devine oglindă, ce îi oferă un mijloc, o modalitate, o oportunitate de contemplare, de cunoaștere de